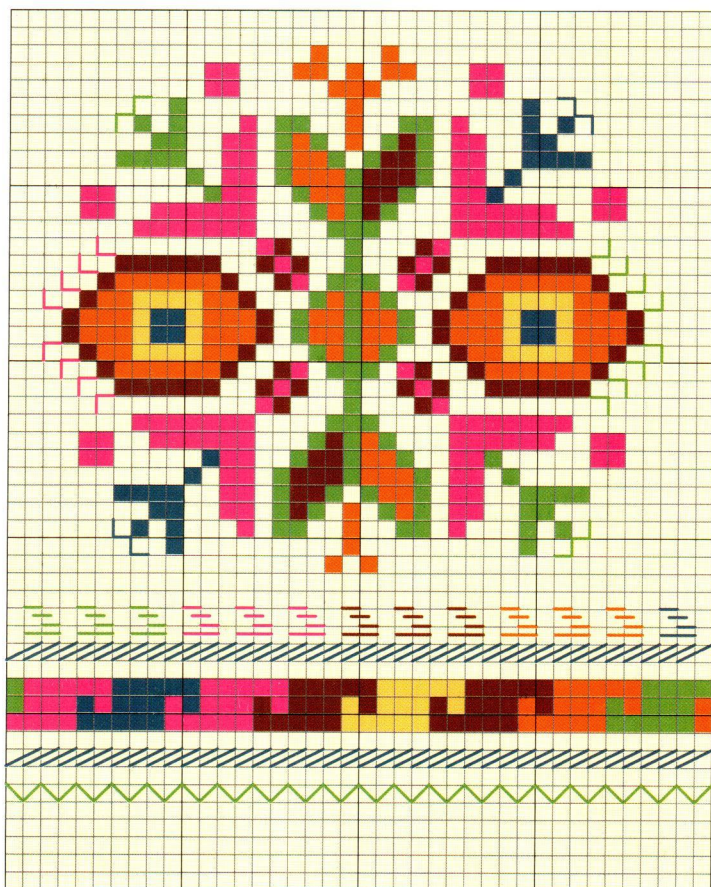

БЪЛГАРСКИ ФОЛКЛОР

кн. 3–4, 2010

**ФОЛКЛОРНО НАСЛЕДСТВО
И ДИГИТАЛЕН АРХИВ**

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

БЪЛГАРСКИ ФОЛКЛОР

Списание за фолклористични, етнологички
и антроположки изследвания

Издание на Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей при БАН

Основано през 1975 г.

Главен редактор
Светла Петкова

Редакционна колегия
*Жан-Франсоа Госийо (Франция), Джузепе Дел'Агата (Италия), Димитрина
Кауфман, Айрин Маркоф (Канада), Катя Михайлова, Инес Кьолер-Цюлх
(Германия), Мила Сантова, Татяна Цивян (Русия)*

Редактор
Регина Митева

BULGARIAN FOLKLORE

Journal of Folkloristics, Ethnology and Anthropology

Published by the Institute of Ethnology and Folklore Studies
with Ethnographic Museum
at the Bulgarian Academy of Sciences

Published since 1975

Editor in Chief
Svetla Petkova

Editorial Board
*Jean-François Gossiaux (France), Giuseppe Dell' Agata (Italy), Dimitrina Kaufmann,
Innes Köller-Zühl (Germany), Irene Markoff (Canada), Katya Mihaylova, Mila
Santova, Tatjana Civjan (Russia)*

Editor
Regina Miteva

This journal is indexed by Anthropological Index Online:
<http://aio.anthropology.org.uk>

© Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей
2010

Формат 70×100/16

Печ. коли 13,75

Технически редактор: Василка Стоянова
Предпечатна подготовка: Ваня Кривокапова

Печатница на Академично издателство „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5

Год. XXXVI, 2010, кн. 3—4, София
Българска академия на науките
Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей

Съставител: Ваня Матеева

**ФОЛКЛОРНО НАСЛЕДСТВО
И ДИГИТАЛЕН АРХИВ**

От съставителя.	7
Ваня Матеева — Дигитален архив „Българско фолклорно наследство“: фолклористични изследвания.	11
Галина Богданова — Дигитален архив „Българско фолклорно наследство“: програмно осигуряване и защита на данни.	30
<i>Културни сфери и колекции</i>	
Валентина Ганева-Райчева — Експониране на фолклорното наследство: обредност и празничност.	41
Радка Братанова — Дигитален архив и песенен фолклор.	46
Наталия Рашкова — Инструментален музикален фолклор — класификационни показатели.	56
Евгения Грънчарова — Танцов фолклор — параметри на описание в дигитален архив.	64
Анна Щърбанова — Интернет образът на българския танцов фолклор: типови и представителни колекции.	73
Ива Станоева — „Облекло и накити“, „Вещи“, „Народно изкуство“ — описание на фолклорни обекти и експониране на представителни колекции.	83
<i>Обредни артефакти</i>	
Мариянка Борисова — Мъжки маскарadni игри — семантика и типологично представяне.	88
Константин Панайотов — Курбанът — типове документи, възможни класификации и колекции.	92
Ирина Коларска — Обредно слово и работа с архив.	100

Вицове и страшни истории

- Станой Станоев — За присъствието на вицовете в дигитален архив „Българско фолклорно наследство“..... 107
- Григор Хар. Григоров — Страшни истории и демонични наративи: генезис и функция. 118

Локална памет и наративи

- Милена Любенова — Рубриката „Сведения за селището“..... 125
- Цветелина Димитрова — Топоним — текст — памет. За спецификата на текстовете от неприказната проза и тяхното дигитално експониране. 132

Културно наследство и културен туризъм

- Лина Гергова — Културен туризъм и електронно експониране на фолклорно наследство. 139
- Ивайло Марков — Културно наследство и политики за местно развитие (Успехи и неуспехи в Община Трън). 144

Опазване на нематериалното културно наследство

- Мила Сантова — Правата на човека и нематериалното културно наследство. 150
- Лиляна Гаврилович — Материалите от етнографските теренни изследвания в Сърбия — проблеми на опазването им. 159
- Ивона Татарчевска — Архивиране на нематериалното културно наследство в Република Македония. 164

Докторанти

- Светлана Лефтерова — Списание „Български фолклор“ — трибуна на диалога в българската фолклористика. 168

Преглед

- Миглена Иванова, Милена Любенова — Международна конференция „Интелектуална собственост и дигитализация на нематериалното културно наследство“..... 186
- Мила Сантова — Четвърти годишен семинар на експерти по нематериално културно наследство в страни от Югоизточна Европа (3—7 май 2010, Рамник Вълчеа, Румъния). 189

Публикувано

- Светла Петкова — От Честния пояс на Богородица до коланчето за рожба. Изследвания по изкуствознание и културна антропология в чест на проф. Елка Бакалова. Под ред. на Мила Сантова, Бисерка Пенкова, Ива Станоева, Миглена Иванова. София, Агата-А, 2010. 192

Културно наследство и политики за местно развитие (Успехи и неуспехи в Община Трън)

Ивайло Марков

Все по-често културното наследство, въввлечено и представяно под формата на разнообразни проекти, е привиждано като път за подобряване на средата на обитаване и качеството на живот; през последните десетилетия европейските държави се ориентират към провеждането на културни политики, търсещи като ефект децентрализация на властта, постигане на устойчиво местно развитие. Културното наследство, свързаният с него културен туризъм, потребявани с идеята за постигане на устойчиво местно развитие, са основният предмет на този текст.

Моят поглед към проблема е етнологичен. Ще обърна внимание на случващото се в един конкретен регион, където употребата на културното наследство като ресурс е все още в начална фаза; където припознаването му и превръщането му в индустрия чрез ползването му за развитие на културен туризъм все още не се е случило. Въпреки това и точно поради това примерът ще ни позволи да коментираме някои въпроси, свързани с културното наследство, културните политики, културните индустрии. Защото самите начални опити и дейности в тази насока могат да ни кажат немалко. Мястото, за което ще разкажа, е община Трън¹.

В сферата, която ни интересува — културата, културните политики и туризма, основните актьори не са много: общината, читалището, фондация „Д-р Стамен Григоров“, фондация „Петър Гигов и Бусинската керамика“, една неправителствена организация (Местна инициативна група — Трън), създадена през 2003 г. по проект „Устойчиво развитие на селските райони“ на Програмата за развитие на ООН и Министерство на земеделието и горите.

В Стратегията за развитие на общината културното наследство и алтернативният туризъм са посочени като основен приоритет за постигане на устойчиво развитие и икономическо стабилизиране на района: „В об-

---

¹ Община Трън се намира в Западна България, като общинският център град Трън отстои на около 80 км от столицата София и само на няколко километра от границата с Република Сърбия. През XIX в. и първата половина на XX в. основен поминък за населението е животновъдството, подпомагано от земеделие, а една голяма част от мъжкото население е включена в сезонни миграционни процеси: това са дялгерските групи на известните трънски строители, извършвали строителни и ремонтни дейности из различни части на Балканите (вж. Христов 2003). В периода на социализма между 1945 и 1990 г. регионът преживява огромна депопулационна криза. Общината днес включва, освен общинския център, още 51 села. Населението към 31 декември 2009 г. е 5031 души, от които приблизително половината живеят в общинския център (НСИ — Население 2009). В икономическо отношение общината е определена за изостанал селски и граничен регион.

щината има прекрасни възможности за развитие на туризъм, които обаче са недостатъчно използвани... Водени от убеждението, че местните дадености са основен ресурс за икономическия просперитет на Трън, ние ще съсредоточим усилията си в програми, свързани с мотивиране на местните хора да предлагат туристически продукти, свързани с природата и не малкото културно-исторически паметници..." (Стратегия 2003).

В изпълнение на тази стратегия през 2004 г. в общината е създаден Туристически информационен център (ТИЦ) като резултат от първия демонстрационен проект на Местната инициативна група (МИГ) — Трън. Създаден е с цел „обединяване интересите на местната общност и зараждащия се туристически бизнес и превръщането му в основен двигател за устойчиво развитие на туризма“ (Туристически каталог 2004: 36). Тук освен информация и рекламни материали за региона, може да бъде разгледана малка етнографска сбирка и да бъдат закупени местни сувенири. Този център и споменатата нестопанска организация започват да играят важна роля при провеждането на дейности и политики в областта на културата и туризма.

В споменатата стратегия е посочено и това, което се припознава като наследство и местен ресурс за развитие. Прави впечатление наличието на обекти, оценени още по време на социалистическата власт като значими туристически забележителности. Един от тези обекти е Ждрелото на р. Ерма — обявено през 1961 г. за природна забележителност и един от 100-те национални туристически обекта в България. Създаването на цялостен туристически продукт общинската администрация свързва именно с него. То става основа на няколко общински проекта, свързани с развитието на екотуризъм и устойчиво развитие.

Другият такъв обект е с. Бусинци, люлка на бусинската керамична школа, чийто разцвет е през XVII и XIX в. След Освобождението в резултат от комплекс от обстоятелства и причини занаятът започва да замира. През 70-те и 80-те години на XX в. в съответствие с тогавашната културна политика на държавата Бусинци и керамиката са преоткрити. През 1986 г. в селото е построен Музей на бусинската керамика. След 1989 г. обаче селото замира още повече, но музеят продължава съществуването си. Днес продължават да се полагат грижи от общинските власти и други организации, така че Бусинци да продължи съществуването си като „жив“ керамичен център.

През 90-те години като наследство са припознати още няколко обекта и са въведени в туристическо обръщение. Много важно място заема скалната църква „Св. Петка“. Естествена пещера в скалата е превърната в атрактивно място за поклонение, след като през X в. според разказите тук се укрила от преследвачи светицата Петка. Останали следи от стъпките ѝ, както и омесената от нея и вкаменила се погача. Днес това е едно от най-посещаваните от туристи места в общината. В оборот са въведени и други религиозни обекти и исторически паметници. Повечето от тези обекти са в недобро състояние и се нуждаят повече или по-малко от мерки по реставрацията им. Въпреки това те са припознати от местните власти, организации и експерти като наследство и ресурс.

През 2006—2007 г. е реализиран още един интересен културен проект. Родом от трънското село Студен Извор е д-р Стамен Григоров, откривател на *lacto-bacilicum bulgaricum*. Това е основата, върху която стъпва идеята за организиране на Музей на киселото мляко в селото. За сграда на музейната сбирка е реставрирана стара традиционна къща в селото. Музеят има амбицията да представя начините за приготвяне на кисело мляко от най-древни времена до съвременните технологии, от една страна, и делото на д-р Ст. Григоров, от друга. В перспектива за развитие на музея се лансира идеята за малко производствено предприятие за кисело мляко и възможността туристът да опита приготвени на място различни видове кисело мляко и млечни продукти.

Искам да обърна внимание на още един проект на споменатите МИГ и ТИЦ, който не е доведен до успешен финал, но самата идея заслужава внимание — опит да се вкара в туристическия продукт и т.нар. нематериално културно наследство. Главни проектни цели са: провеждане на теренно етнографско проучване в подбрани села от региона за изучаване на местни традиции, поминъци и обичаи, картотекиране на „носители на традицията“ като първа стъпка към създаването на различни етно- и фолклорни турове. Самият проект е изготвен с участието на етнолог, а проучването е осъществено от екип студенти етнологи от СУ „Св. Климент Охридски“.

Ще спра дотук с примерите. Чрез тях искам да покажа как в локален и регионален план се конструира наследство и бива потребявано като база за местно развитие, както и да очертая някои фактори, които възпрепятстват това.

Когато се говори за наследство, в него обикновено се включват историческите и културните паметници, но също така езици, умения, знания, практики, обичаи (Mісoud 1996: 116—117; Ome Baron 2008: 9—16). Природата също е наследство, доколкото възприемането на природната забележителност като такава е културно обусловено, резултат от културна и социална дейност, от процесите на естетизация и символизация, на които се основава включването ѝ в ценностната скала на общността (Кръстанова 2004: 70—73).

През последните десетилетия проектите, свързани с наследство, стават механизъм за конструирание не само на националното, но и механизъм за териториални обособявания; акцентът в представата за наследство вече е богатството на регионите, локалните идентичности. Местата застъпват идеята за свое собствено наследство и търсят възможност да изтъкнат това, което според тях ги характеризира най-ярко. Природните обекти, църквите, народните традиции, местните продукти — те са все още живи и целта е да се съхранят такива, не просто да се съхранят следите от тях зад витрината на музея, а да продължат своето „автентично“ съществуване (Mісoud 1996: 119—120). В Трън тези стремежи не остават чужди. Макар че почти няма останали майстори на бусинска керамика, все още нейните традиции не са изгубени и трябва да се (въз)произвеждат, да бъдат обучени ученици, които да продължат да правят грънци; все още има баби, кои-

то правят кисело мляко по традиционния начин в старо бусинско кюпе, и затова е предвидено в бъдещия музей на млякото да може да се опита приготвено от тях кисело мляко.

Въвеждането в наследство е важен момент. Предметът на наследство притежава един особен статус. Както образно го описва Дьони Серкле, той е „на границата между боклукчийската кофа и музея, между разрухата и освещаването му“. Защото всички тези църкви, стари къщи, обичаи, обреди, традиции, които се опитваме да регистрираме, преди да са изчезнали, всъщност дължат ценността си на самата възможност да бъдат разрушени и забравени. И вторият живот на такъв предмет винаги е свързан с някакво откритие, с намесата на някакъв „откривател“. Трябва община, асоциация, НПО или експерт — музеен работник, етнолог, краевед — да въведат предмета в наследство и да ангажират общността на локално ниво. Изследователите (етнолози, фолклористи, културолози, историци) също играят важна роля, често косвено и без да го съзнават. Проведено изследване, повече или по-малко прецизно, позволява след това да бъдат селектирани най-подходящите елементи и предмети и да бъдат отделени заедно със създаден за тях разказ. Накрая това реконструирано и конституирано значение е представено и в публичното пространство в рамките на културен проект, целящ устойчивостяване — реставриране, включване в колекциите на музей, изкарване на някакъв местен туристически продукт, който да бъде предлаган като характерен за мястото и неговите жители (Серкле 2004: 135; Кандо 2001: 91–93).

След като вече един природен или културен обект е натоварен с културна стойност, в следващия момент той може и трябва да придобие икономическа стойност. Внушението на споменатата стратегия, на диплянците и рекламните материали, на предлагания туристически продукт от региона трябва да бъде: „елате в Трънско, ние ще ви предложим съхранена и екологично чиста природна среда, спокойствието и уюта на нашите домове, архаични културни традиции. Останете тук за няколко дни, закупете си от нашето истинско кисело мляко, от нашата уникална керамика, така че да останем да живеем тук, да продължим да правим грънци и кисело мляко, да продължи да го има самото Трънско“ (срв. Мику 2000). Културното наследство трябва да стане базата за устойчиво и възходящо развитие, особено в подобни региони.

Както видяхме, в Трън това още не се е случило. Процесът е стигнал до опитите за припознаване и въвеждане в наследство. Защото трябва да бъдат взети под внимание редица други фактори. Всички тези процеси, дейности и политики са обвързани с интелектуални, политически, икономически процеси с надместен и дори наднационален характер и са повлияни от институции, организации, технологии (държавни и европейски нормативни актове и документи, печат, електронни медии и др.). Това са културни политики и дейности, които протичат на различни места едновременно и паралелно, но които не са еднакви като краен резултат, имат специфично проявление, защото местата са различни, а и хората и

институциите, извършващи въвеждането в наследство, неговото включване в туристически продукт и „икономическо обръщение“, не са едни и същи.

В конкретния случай според мен трябва да бъде обърнато внимание на съотношението между инициативи „отдолу“ и инициативи „отгоре“. Доколко местното население има потребност и осмисля като свои предприеманите дейности, институционално рамкирани от стратегически планове, национални програми или европейски фондове за финансиране? В Община Трън поради липса на подготвени кадри и наличие на големи демографски, финансови проблеми, конфликти и сблъсък на интереси между основните актьори в областта на културата и туризма, поради липса на последователна и цялостна политика в тези сфери, посоченият стратегически приоритет остава все още само на хартия. Населението на общината не успява да припознае полаганите усилия като стъпка към собствено икономическо стабилизиране и развитие. Комуникацията между институции и местни жители е крайно изкривена — от разговори с жители на Трън и околните села става ясно, че те считат въпросните дейности за формални, за начин да се „открадне някой лев“ за собствена изгода на въпросните институции и организации. Затова по-голяма част от реализираните проекти остават без по-нататъшно развитие след изтичане на срока на съответното финансиране. И всеки следващ път се налага да се почва отначало, какъвто е например случаят с няколкото опита чрез финансиране по проекти да бъдат обучени майстори грънчари. След спиране на финансирането и Туристическият център също прекратява съществуването си и едва сега, 3 години по-късно, се предприемат нови стъпки за възстановяване на дейността му. Малко остават местните стопани, които решават да инвестират време, усилия и средства в сферата на туризма. Все пак техните действия в тази посока са окуражителни. Само времето ще покаже дали ще бъдат преодолените пречките; дали ще бъде постигнат балансът между местни потребности, инициатива отдолу, от една страна, и институционални усилия, усилия отгоре, от друга; дали в Трънско ще се случи икономическото остойностяване на припознатите като наследство обекти като път към наистина устойчиво местно развитие.

Литература

- К а н д о, Ж. 2001: Антропология на паметта. Враца, Одри.
К р ъ с т а н о в а, К. 2004: Културна технология и културен пейзаж. — Български фолклор, № 3, 68—82.
М и к у, А. 2000: Обектите на наследството като ресурси на местното развитие — лекция, представена от автора на семинара „Наследство и модерност в България“, 1999/2000. Университет Люмиер — 2, НБУ и др. Ръкопис.
НСИ — Население 2009: Национален статистически институт — Население към 31.12.2009 г. по области, общини, местоживеене и пол.
С е р к л е, Д. 2004: Наследство, история, памет: ролята на асоциациите в еволюцията на понятието наследство. — Български фолклор, № 1—2, 126—137.
Стратегия 2003: Стратегия за устойчиво развитие на Община Трън в областите туризъм, селско и горско стопанство. Трън.

Туристически каталог 2004: Туристически каталог. Община Трън.

Христов, П. 2003: Гурбетчийството/*печалбарството* в централната част на Балканите като трансграничен обмен. — В: Да живееш там, да се сънуваш тук. Емиграционни процеси в началото на XXI век. Ред. М. Карамихова. София, IMIR, 223—234.

Misoud, A. 1996: Musée et patrimoine: deux types de rapport aux choses et au temps? — *Hermes*, No 20, 115—123.

Ome Baron, A. T. 2008: Constructing the Notion of the Maritime Cultural Heritage in the Colombian Territory: Tools for the Protection and Conservation of Fresh and Salt Aquatic surroundings, http://www.un.org/depts/los/nippon/unnff_programme_home/fellows_pages/fellows_papers/ome-baron_0708_colombia.pdf.